

rizacija kazne, nego početak rata (str. 313), a kao teoretičar i istraživač politike kažnjavanja volio bih vidjeti povezivanje pojma suverenosti s pojmom kazne. U diskursu Sunajkova djela, vjerujem da bi najslađa za interpretaciju bila figura *damnatio memoriae*, paradoksalna kazna koja želi »metafizički« izbrisati osobu, no pritom je često politički umnožava samim činom brisanja koji, k tome, izaziva otpor. No to su, priznajem, već privatni prohtjevi koji izmiču snagama bilo kojeg autora pa je krajnje vrijeme da zaključim u svečanijem tonu.

Studija *Metafizika i suverenost* uspješno pokazuje epistemološki izomorfizam između brojnih metafizičkih figura i figura političke teorije. Iz moje perspektive, vrijedan je prinos domaćoj političkoj teoriji i povijesti ideja pa i njihovom posebnom žanru koji, istražujući veze epistemologije i politike, posebno u političkoj teoriji 20. stoljeća, na Fakultetu političkih znanosti njeguje Zoran Kurelić. Djelo bez sumnje ispunjava deklariranu zadaću, odnosno jednu od zadaća filozofije, a to je vraćanje na početak, nudeći neku vrstu hegelijanskog uspona u području političke filozofije koji – uz središnju tezu o metafizičkim osnovama suverenosti koja, pomalo kao kod Nancyja »'izmiče' suverenu jer ona je metafizička ideja« (str. 208) – ne briše problemske nijanse materije i time otvara mogućnost za raspravu na tragu gornjih primjedbi, upravo više puta podcrtanim bliskim čitanjima i temeljitim preglednim prikazima klasika. Njezinu najsladu ironiju vidim u tome da njezin autor, kao neka vrsta filozofskog konvertita, piše povijest metafizike, tražeći u njoj ključ politike, dok će mnogi s izvornom filozofskom formacijom i pozivom pisati da je političko primarno i tražiti svoje mjesto u diskursu široko, dakle gramšijanski, shvaćene političke znanosti. Takve kasne pr(a)ve ljubavi mogu samo pozdraviti. Zaključujem kako je riječ o bogatoj, poticajnoj, eruditskoj studiji. Ona nije velika samo opsegom. Ona na sretan način spaja potkovanost iz moderne političke teorije, ljubav za metafizikom i leksikografsku savjest. Ona je interdisciplinarna progenija politološke formacije i interesa za filozofiju, ujedno i dobro ljetno štivo za one koji su bliži Tolstoju od tvita, a zanimaju ih dublje pojmovne strukture političkog poretka i genealoške skice njegove metafizičke povijesti.

Krešimir Petković

doi: [10.21464/fi37115](https://doi.org/10.21464/fi37115)

Sead Alić

Medij jezika

Filozofija razumijevanja

Medijska kultura, Nikšić 2016.

U vremenu kada su nezaobilazno obilježje suvremenog života postali svi oblici digitalne tehnologije i elektroničkih formata, a filozofija prolazi transformaciju svojih relevantnih znanstvenih postulata k filozofiji medija, knjiga Seada Alića *Medij jezika. Filozofija razumijevanja* u izdanju međunarodnog stručnog časopisa *Medijska kultura* iz Nikšića (Crna Gora) daje bitne odgovore na brojna i bitna pitanja. U prvom redu autor razmatra odnos filozofije i komunikacije, zatim je u fokusu njegova interesa sama komunikacija u ravni s drugim područjima duha i, naravno, komunikacija s direktnim sudionicima tih složenih komunikacijskih procesa. Povezani jakim, i u osnovi, izvornim nitima u opću tekstualnu strukturu Alićevih promišljanja o filozofiji, medijima, komunikaciji, plesu, zatim o jeziku, likovnoj umjetnosti, fotografiji, tehnici, tisku, muzici, pa i religiji, tipografiji, identitetu, seksualnosti, fundamentalizmu, totalitarizmu i, ne po važnosti na samom kraju, umjetnosti, pretočena su u bitno znanstvenu, kvalitativnu analizu. Pisana je, prije svega, razumljivim, popularnim, ali originalnim znanstveno prepoznatljivim autorovim stilom. Ispisana analitička promišljanja ponuđena su ne samo stručnoj javnosti nego i »običnom čitaocu«, i (ne)svjesnom direktnom sudioniku u svim onim procesima koji se i mogu smatrati beskrajnim strujanjem komunikacijskih tokova.

Razmatrajući svu kompleksnost aktualnog trenutka filozofije kao znanosti koja je upila »prikrivene rečenice« koje i posreduju poput nevidljivih tehnologija, Alić posebno ističe filozofsko nasljeđe u temeljnoj kategoriji izraženoj u strukturi misli koja ipak presuđuje, i kada se radi o kritičkoj misli izostaje u realizaciji novih umreženih kanala pri čemu se, smatra autor, gubi relevantnost filozofskog govora. Narcisoidno digitalno doba uvjetovalo je da filozofija medija kao novonastala znanstvena platforma postavlja pitanja poput »temeljnih postavki (antičke) filozofije, da bi osuvremenjenog pogleda, snagom prizme razumijevanja medija, mogla uzeti mjesto koje zaslužuje u suvremenim zbivanjima« i tako zaista postala onakva struka kakvu je Adorno i mislio za klasičnu filozofiju. Alić posebno podvlači Habermasovo stanovište koje kaže:

»Filozofsko mišljenje prešlo je nakon Hegela u drugi medij.«

Autor posebno ukazuje i najavljuje medijalnost kao problem u prostoru budućih temeljnih promišljanja filozofije medija u filozofskom »traženju prostora za rješavanje pat pozicije odnosa svijeta i ljudske svijesti«. Stoga s pravom i pitanje:

»Čemu filozofija ako nije filozofija medija?«

A vrijeme je pokazalo da je danas centralna filozofska disciplina upravo filozofija medija. Mediji su (za)uzeli centralno mjesto u ljudskim životima. Mediji su počeli misliti umjesto ljudi, određuju obrasce životnog odgajanja, obrazovanja, odrastanja i ponašanja, kulturne sadržaje, sportske imperATIVE, vrijednosne sudove i stavove. Alić u određivanju medija ističe medij kao *terminus medius svih posredovanja*. Nameće se zaključak da smo svi kao jedan, bez obzira na godine starosti, postali aktivni sudionici *medijskog* životnog odgajanja, *medijskog* obrazovanja, *medijskog* ponašanja, sveobuhvatnog uopćenog *medijskog* kulturnog obrasca, jednom riječi, postali smo »sadržaj« *medijske* digitalne matrice koja se sama po sebi ljudima nameće, a oni prihvaćaju uniformirano medijsko opismenjavanje i nametnute stranice nove globalne medijske kulturne politike. Sve po obrascu: što više medijskog spektakla i atrakcije – to bolje.

Filozofija je tu da

»... ukaže na značaj medijskih posredovanja, na sudbinsku zavisnost čovjeka od tehnika posredovanja, te na nužnost razumijevanja medijskih posredovanja zarad izlaska iz virova medijskih i tehnoloških nesloboda. Kako svijet nije svijet utisaka nego proizvod jezika, nauke, mita, religije i umjetnosti, tako se i filozofija oslanjala na medij jezika.«

Sead Alić posebno analizira medij jezika. U stavu da nikad nećemo moći spoznati *stvar po sebi* sadržano je vječno pitanje odnosa jezika i filozofije. »Jezik je medij u kojemu se svijet predaje na milost ili nemilost filozofiji«, citira Alić Giannija Vattima i sveobuhvatno, prijemčivo daje analizu postulata kineske filozofije o jeziku, potom, posvećuje dužnu pažnju osnovama grčke filozofije i drugim učenjima pa tako analizira i takozvani »lingvistički nacionalizam«, karakterističan za vrijeme kada nastaju i umnožavaju se lokalni jezici na čije postojanje u radovima ukazuje Umberto Eco. Jezik je kuća *bitka-bivstvjućega*. Alić prodire u dubinu problematike u objašnjenju *medija jezika*:

»u mediju jezika smo – po njemu jesmo; i: kada jesmo, jesmo na način tog medija. U njegovim granicama, u granicama njegovih sposobnosti.«

Kada je o tehnološkim mogućnostima riječ, s pravom je u razmatranjima o *mediju jezika* postavljeno pitanje je li množina satelitskih

kanala najavljena nekom jezički zaokruženom smislenom porukom koju treba očitati iz uloge suvremenih masmedija? Ipak, jezik je ono što smo mi sami koji u njemu obitavamo. U njemu se prepoznajemo. U njemu jesmo. A najvažnija je, ističe Alić, samosvjesna pozicija koja je mišljenje vodila prema problemu medija.

U knjizi *Medij jezika. Filozofija razumijevanja* razmatra se i problematika perspektive slikovnog i verbalnog u vremenu multimedij-ske dimenzije mišljenja kada se »pod mišljenjem podrazumijeva sabiranje u samom sebi kilometarskog video materijala, audio zapisa, biblioteke tekstova, babilona citata, te u tom bogatstvu izvlačiti – podcrtavati indikativno, ključno, noseće, vezivno«. Foucault, na čijim korijenima pojedinih misaonih postulata o znanju i moći Alić gradi svoje analize, pisao je da su »društva kontrole organizirala goleme ograđene prostore. Na greškama i promašajima vidi se da je riječ o posebnim, vremenom određenim optikama koje mogu biti značajne u svojem vremenu, ali teško u vremenu koje dolazi«. Slikarske panorame će polako zastarijevati, a fotografija, proizvod istine jednog vremena iz foto mašine i dalje će prepoznavati i evocirati mentalne slike i osjećaje. Također, vrijedno je posebno spomenuti autorovu analizu samog jezika kao medija (mišljenja, komuniciranja, filozofiranja, uspostavljanja kulture civilizacije) koja je pokazala potrebu promišljanja veze između aktivnosti ljudskog mozga i jezika. Jer jezik je medij! Kao i muzika, i ljudski glas!

I pitanjima religije Alić u knjizi posvećuje dužnu pažnju. Smatra da medijske igre s religijskim simbolima zahtijevaju ozbiljne odgovore i ne smiju se prepustiti onima koji prodaju novine, televizijske emisije ili knjige. Kriza u kojoj se nalaze tiskani mediji bila je uvjetovana činjenicom da se mediji interesno povezuju s politikom i krupnim kapitalom, što je pogubno za raznolikost, kreativnost, samosvijest, slobodu. To, svakako, dovodi i do aktualiziranja identitetskih pitanja. Moderni identiteti nacije i religije snažno su ušli u elektroničke medije umnožavajući poruke o nužnosti vlastitog opstanka, smatra Alić i dodaje da »kada nacija postane ono što istovremeno jest i ono što tu naciju negira, a vjera se pronade i u onom nevjerničkom, bit će to znak da su moderni identiteti nacije i religije zakoračili u doba digitalnih identiteta« (»Živimo li već u digitalnom dobu«?).

Pitanja o ljudskoj seksualnosti autor također promatra iz »horizonta utjecaja medijskih – tehnoloških posredovanja i promjene ljudskoga iskustva (ponašanja) upravo zbog tih utjecaja«. Potpuno razumljivo ukupnoj čitalačkoj populaciji prezentira stav da »su-

vremeni čovjek, gledalac, svakodnevno izložen pornografiji koja oblike rada (parnih) mašina preslikava na oblike parenja ljudskih tijela, pred dilemom je koju u njega usađuje ponavljanje slika ljudskih mašina u činu bezgrešnog funkcioniranja« i citira ono što piše McLuhan da seks, tehnologija i smrt grade misteriju mehaničke nevjestice i da se u dešifriranje procesa McLuhan okreće analizi medija: oglasima, tekstu, fotografijama, tehnikama manipulacije. U Alićevoj knjizi analizira se i fundamentalizam i to (mas)medijski, gdje se javnost podsjeća da je »danas na djelu Prvi svjetski masmedijski rat, a ključ rata je proizvodnja duše prema poželjnom profilu najutjecajnijih grupacija u svijetu«. Kada se radi o totalitarizmu, njegovi (mas)medijski korijeni leže pod plaštom »izvoza« demokracije i skrivaju se novi oblici kolonijalnog osvajanja podjele svijeta dok je demokracija postala »neobavezujuća«. Posljednje poglavlje Alićeve analize posvećeno je umjetnosti i sinergiji umjetničkih pristupa u otvorenosti novih medija. Nikada, kao u ovom vremenu, nije bilo toliko umjetničkih djela, piše Alić, dok je masovnost umnožavanja tradicionalnoj umjetnosti uzela dušu. Filozofija medija mora odgovoriti na pitanje odnosa *biti* umjetnosti kao takve i suvremenih (mas)medijskih posredovanja, odnosno sudbine umjetnosti u doba novih medija i nove medijske pa i artistske pismenosti. Alić, između ostalog, zaključuje da će vječnost umjetnosti biti naj-snažnija kada se poput života rađa i nestaje u svojim prolaznim oblicima.

Knjiga *Medij jezika. Filozofija razumijevanja* značajan je znanstveni i sveobuhvatni autorski izraz filozofa Seada Alića, s izgrađenim stavovima i osobnim mišljenjem i promišljanjem stvarnosti. Tematskom analizom autor se okrenuo suštinskim pitanjima s distance tradicionalnog te je zauzeo mjesto onih mislilaca koji su već dali puni doprinos razvoju i poimanju suvremene filozofske misli.

Mirko Jakovljević

doi: [10.21464/fi37116](https://doi.org/10.21464/fi37116)

Bernhard Welte

Filozofija religije

**Preveo Stjepan Kušar,
Matica hrvatska, Zagreb 2016.**

U uvodu Klaus Kienzlera iz 2008. godine, petom od petnaest izdanih svezaka *Gesammelte Schriften* Bernharda Weltea, saznajemo kako je zapravo *Filozofija religije* glavno Welteovo djelo iz cjeline njegovih *Sabranih spisa*, a kojega sada imamo prilike čitati i u izvrsnom hrvatskom prijevodu Stjepana Kušara. *Filozofija religije* zapravo je zbirka Welteovih predavanja o filozofiji religije održanih u Freiburgu od 1962. do 1973. godine. Welte to naziva i fenomenologijom religije, odnosno obuhvatnim načinom sagledavanja onoga što je za religiju doista bitno u njezinoj religioznosti. Takvoj fenomenologiji prigadanje – *das Ereignis* – nije manje važno od samoga sadržaja religije jer čitatelja vodi pred kršćanskog osobnog i trojedinog Boga s obzirom na to da čovjek dijaloški odgovara Bogu posredstvom molitve, kulta i vjere. Filozofija religije, kao jedna od mogućih filozofijskih disciplina, javlja se koncem 18. stoljeća te već ima bogatu historijsku tradiciju sve do Welteova pokušaja njena ponovnog sagledavanja. Welte filozofiju religije bazira na Husserlovoj fenomenologiji i Heideggerovoj hermeneutici faktičnosti. Sam pak Welte u svojem *Predgovoru* iz 1977. godine kazuje nam da ne ulazi u raspravu s pozamašnom religijsko-filozofijskom literaturom jer se neposredno hvata u koštac sa stvari o kojoj je zapravo u samoj knjizi riječ, ali se osvrće na moderne filozofijske struje jer oblikuju javno mnijenje o samom pojmu religioznosti. To su, prije svega, kritička teorija i moderni pozitivizam.

Bernhard Welte rodio se 1906. u Meßkirchu, u pokrajini Baden u jugozapadnom dijelu Njemačke. Pohađao je osnovnu školu u koju je prethodno išao i sam Martin Heidegger. U Freiburgu studira filozofiju i teologiju, a potom je zaređen za katoličkog svećenika 1929. Od 1934. do 1948. tajnik je freiburškog biskupa Konrada Gröbera koji je Heideggeru poklonio knjigu Franza Brentana o mnogostrukome značenju pojma bića za Aristotela čime je, pokazat će se, izvršen presudan utjecaj na samog Heideggera. Welte je doktorirao iz teologije 1938. godine. Habilitirao je na temu filozofske vjere u Karla Jaspersa pod zračnim napadima saveznika. Postao je docent, a potom i profesor na katedri za kršćansku filozofiju religije na Bogoslovnom